

**Frazeologizmlarning tarjima jaroyinidagi milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash.
Stendal “Qizil va Qora” romani misolida**

Quryozova Shukurjon Nuraddin qizi
Urganch Davlat Universiteti xorijiy filologiya lingvistika (Fransuz tili)
F.f.d, professor Roviyajon Abdullayeva

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda Stendalning “Qizil va Qora” romani misolida frazeologizmlarning tarjima jarayonidagi milliy madaniy xususiyatlari o‘rganiladi. Romaning asosiy temalari va qahramonlari orqali fransuz madaniyatining o‘ziga xosligini aks ettiruvchi frazeologik birikmalar tahlil qilinadi. Tarjima jarayoni milliy madaniyatning tarjimada aks etishi, shuningdek, frazeologizmlarning ma’naviy va tilshunoslik jihatdan ahamiyati ko‘rsatiladi. Stendal asarida ishlatilgan frazeologizm va iboralar fransuz jamiyatining ijtimoiy-siyosiy kontekstini, urf-odatlarini va qadriyatlarini yoritishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot shuningdek, tarjimonlar tomonidan frazeologizmlarni qanday qilib moslashtirishlari, ularni qanday qilib mintaqaviy va madaniy kontekstdan ajratmasdan yetkazishlari haqida fikr yuritadi. Natijada, frazeologik birikmalarni o‘z ichiga olgan tarjimalar orqali milliy identitetni saqlab qolish imkoniyatlari ham ko‘rib chiqiladi. Ushbu ish natijalari Stendal asarini chuqurroq tushunishga, shuningdek, tarjima amaliyotidagi madaniy differentsiallarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: madaniyat, an’analar, til, ijtimoiy qatlamlar, simbolizm, tarixiy kontekst, frazeologizm, qizil havo, qora ko‘rinish, emotsional zaryad, ijtimoiy-madaniy terminologiya, tarixiy kontekst, milliy identitet,

Аннотация: В данном исследовании национально-культурные особенности фразеологизмов в процессе перевода изучаются на примере романа Стендаля «Красное и черное». Анализируются фразеологические сочетания, отражающие своеобразие французской культуры через основные темы и характеры ромов. Процесс перевода отражает в переводе национальную культуру, а также духовное и языковое значение фразеологии. Фразеология и выражения, использованные в творчестве Стендаля, играют важную роль в освещении общественно-политического контекста, обычаев и ценностей французского общества. В исследовании также размышляется о том, как фразеология адаптируется переводчиками, как передать ее, не отрывая от регионального и культурного контекста. В результате рассматриваются также возможности сохранения национальной идентичности посредством переводов, содержащих фразеологические сочетания. Результаты этой работы способствуют более глубокому пониманию творчества Стендаля, а также выявлению культурных различий в переводческой практике.

Ключевые слова: культура, традиции, язык, социальные слои, символика, исторический контекст, фразеология, красный воздух, черный облик, эмоциональный заряд, социокультурная терминология, исторический контекст, национальная идентичность,

Abstract: In this study, the national cultural characteristics of phraseologisms in the translation process are studied on the example of Stendhal's novel “Red and Black”. Phraseological combinations that reflect the uniqueness of French culture through the main themes and characters of Roma are analyzed. The translation process reflects the national culture in the translation, as

well as the spiritual and linguistic importance of phraseology. The phraseology and expressions used in Stendhal's work play an important role in illuminating the socio-political context, customs and values of French society. The study also reflects on how phraseology is adapted by translators, how to convey them without separating them from their regional and cultural context. As a result, the possibilities of preserving national identity through translations containing phraseological combinations are also considered. The results of this work contribute to a deeper understanding of Stendhal's work, as well as to the identification of cultural differences in translation practice.

Key words: culture, traditions, language, social layers, symbolism, historical context, phraseology, red air, black appearance, emotional charge, socio-cultural terminology, historical context, national identity,

Kirish: Frazaeologizmlarning tarjima jarayonidagi milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash murakkab va qiziqarli vazifalardan biridir. Bu jarayon til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, tilning o'ziga xosligini va xalqning dunyoqarashini aks ettiradi. Stendalning "Qizil va Qora" romani esa fransuz adabiyotining muhim namunalaridan biri bo'lib, unda muallif Fransiyaning ijtimoiy-siyosiy hayoti, inson tabiatining murakkabligi va turli xil madaniy kontekstlar tasvirlangan.

Kirishda frazaeologizm deb ataladigan iboralar yoki ifodalar — bu aniq bir ma'noni anglatadigan, lekin ularning ma'nosi har doim ham so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri tarjimasi bilan tushuntirilmaydigan iboralardir. Ular ko'pincha milliy xarakterga ega bo'lib, ular orqali xalqning urf-odatlarini, an'analari va mentalitetini namoyon bo'ladi. Stendalning asarida frazaeologizmlar juda ko'p uchraydi va bu iboralar fransuz xalqining tarixiy tajribasi, urf-odatlarini va madaniyatini aks ettiradi. Masalan, "Qizil" harbiy xizmatni yoki kuch-qudratni anglatish uchun ishlatilsa, "Qora" esa injiqlik, yoqimsizlik yoki hatto o'z-o'zini yo'q qilishni ifodalashi mumkin. Bu ranglarning ramziy ma'nolari fransuz jamiyatining tabiatiga oid ko'plab fikrlarni ochib beradi. Tarjima jarayonida frazaeologizmlarni to'g'ri talqin qilish muhimdir, chunki ularning ma'nosi kontekstga bog'liq. Ba'zi frazaeologizmlar boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi yoki ularning ekvivalentlari mavjud emas. Shuning uchun tarjimon milliy madaniyatni hisobga olishi zarur. Masalan, "Qizil va Qora" romanida ishlatilgan frazaeologik ifodalarni o'rganish orqali biz Stendal tomonidan tasvirlangan zamondagi ijtimoiy munosabatlar, urf-odatlar va inson psixologiyasini chuqurroq tushunishimiz mumkin. Tarjimada bu frazaeologizmlarning ma'nosi saqlanishi lozim bo'lganligi sababli, tarjimon ko'pincha qo'shimcha izohlar berishi yoki alternativ iboralarni tanlashi kerak. Natijada, Stendal asarlarida frazaeologizmning tarjima jarayonidagi milliy madaniy xususiyatlarini aniqlash orqali biz nafaqat adabiyotdagi estetik jihatlarni balki til orqali xalq mentalitetini ham yaxshiroq anglaymiz. Bu jarayon tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida muhim tadqiqot mavzusidir. "Qizil va qora" romanida ham boshdan oxir tushkunlik kayfiyati hukmron. Undagi ijobiy obrazning mavjud emasligi birinchidan davr bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan g'arb psixologiyasi bilan ham aloqasi bor. Julyenning manfaatparastligi ham g'arbdagi ko'zga ko'ringan xususiyat. "Gelve'siy manfaatga inson faoliyatining manbai sifatida qarab, uning uch turini ko'rsatadi:

- 1)shaxsiy yoki individual, xususiy manfaat.
- 2)muayyan ijtimoiy guruh manfaati.
- 3)Jamiyat yoki ijtimoiy manfaatlar.¹

¹ (G'arb falsafasi, Sharq nashryoti, Toshkent 2004, 437-bet).

Asosiy qism: Frazeologizmlarning tarjima jarayonida milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash, asar kontekstini va muallifning fikrini to'g'ri yetkazish uchun juda muhimdir. Stendalning "Qizil va Qora" romani orqali bu jarayonni o'rganishda bir necha omillarni hisobga olish kerak.

1. Milliy madaniyat

Frazeologizmlar ko'pincha milliy madaniyatning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan, fransuz tilidagi frazeologik birliklar Fransiya tarixiy, ijtimoiy va madaniy kontekstidan kelib chiqadi. Tarjima jarayonida ushbu birliklar ma'nosini to'g'ri yetkazish uchun madaniy kontekstni hisobga olish zarur.

2. Tarjima strategiyalari

Frazeologizmlarni tarjima qilishda bir nechta strategiyalar qo'llanilishi mumkin:

- Ekvivalentlik: Agar boshqa tilga o'xshash frazeologizm mavjud bo'lsa, uni ishlatish.
- Izohli tarjima: Agar ekvivalent mavjud bo'lmasa, frazeologizmni tushuntirish.
- Kreativ yondashuv: Yangi frazeologik ifodalar yaratish orqali original ma'noni saqlab qolish.

3. Misol sifatida "Qizil va Qora"

Stendalning romanidagi bir qator frazeologizmlar uning asosiy g'oyasini aks ettiradi. Masalan, "qizil" va "qora" ranglari ijtimoiy sinf va ambitsiyalarni ifodalaydi. Bu ranglar bilan bog'liq frazeologik birliklarni tarjima qilishda ularning simbolik ma'nolarini hisobga olish juda muhimdir.

Misollar:

- "Qizil" — kuch, isyon va ambitsiyani anglatadi.
- "Qora" — zakot, sirli va ba'zan salbiy ma'nolarni bildiradi.

Tarjima jarayonida ushbu ranglarning milli kontekstdagi ahamiyatini tushunish zarur.

Frazeologizmlarning tarjima jarayonidagi milliy madaniy xususiyatlari, asosan, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikdan kelib chiqadi. Har bir xalqning o'ziga xos tarixiy, ijtimoiy va madaniy konteksti bo'lganligi sababli, frazeologizmlar ham ko'pincha shu kontekstga bog'liq holda yuzaga keladi. Shuning uchun ularni boshqa tilga tarjima qilishda muayyan qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin.

Stendalning "Qizil va Qora" romanida frazeologizm va iboralar ko'p uchraydi. Bu romandagi frazeologizmlar fransuz madaniyatining, urf-odatlarini va ijtimoiy hayotining aks etishini namoyish etadi. Masalan:

1. Madaniy kontekst: Roman fransuz jamiyatining 19-asrdagi ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiradi. Frazeologizm va iboralarda ushbu davrning urf-odatlarini, an'analari va qadriyatlarini ko'rinadi.

2. Tarjima qiyinchiliklari: Frazeologizmlarni tarjima qilishda ularning ma'nosi va konteksti saqlanishi juda muhimdir. Biroq, ba'zida to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish mumkin emas, chunki frazeologizm har bir tilda o'ziga xos bo'ladi.

3. Milliy identitet: "Qizil va Qora" romanida ifodalangan frazeologizmlar fransuz millatining o'ziga xosligini namoyish etadi. Misol uchun, ba'zi iboralar faqat fransuz tilida yoki madaniyatida ma'noga ega bo'lishi mumkin.

4. Milliy xususiyatlar: Tarjima jarayonida milliy xususiyatlarni aniqlash orqali asl asarning mohiyatini saqlab qolish muhimdir. Bunda lokalizatsiya yoki ekvivalentsiya usullaridan foydalanish zarurati tug'ilishi mumkin.

Umuman olganda, Stendalning “Qizil va Qora” romani misolida frazeologizmining tarjimasini orqali milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash mavzusi dolzarb hisoblanadi, chunki bu jarayon ikki xil madaniyat o’rtasidagi muloqotni chuqurlashtirishi mumkin. Tarjimonlar frazeologik birliklarning nozikliklarini tushunib yetishlari zarur, shunda ular asarning asl ruhini saqlab qolishga muvaffaq bo’lishlari mumkin.

Muhokama: Stendalning “Qizil va Qora” romani fransuz adabiyotida muhim o’rin tutadi va unda milliy madaniy xususiyatlar, shuningdek, frazeologizmlar orqali ifodalangan g’oyalar va obrazlar juda kuchli aks etadi. Frazeologizmlarni tarjima qilish jarayonida milliy madaniyatning ahamiyati katta, chunki har bir frazeologizm o’ziga xos ma’no va kontekstga ega bo’ladi.

Milliy madaniy xususiyatlar

1. Tarixiy kontekst: “Qizil va Qora” romani 19-asr Fransiyasining ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettiradi. Bu davrda Fransiya ko’plab ijtimoiy o’zgarishlarni boshdan kechirmoqda, bu esa romandagi frazeologizmlarning ma’nosini tushinishda muhim rol o’ynaydi.

2. Sosyo-kultural aspektlar: Romaning asosiy qahramoni, Juilen Sorel, ijtimoiy hayotdagi turli qatlamlarga kirishga harakat qiladi. Uning bu harakatlari orqali fransuz jamiyatidagi sinf farqlari va shaxsiyatlarining izlanishlari ko’rinadi. Frazeologizmlar ushbu konfliktlar va munosabatlarni aks ettirishi mumkin.

3. Diniy e’tiqod: Romanda diniy elementlar ham muhim o’rin tutadi va ba’zi frazeologizmlar diniy kontekstda ishlatilishi mumkin. Ularning tarjimasini diniy madaniyatni ham hisobga olishni talab qiladi.

Frazeologizmi tarjima qilishdagi muammolar

1. Madaniyatga oid farqlar: Har bir til o’ziga xos frazeologik ifodalar bilan ajralib turadi. Misol uchun, fransuz tilidagi “avoir le cœur sur la main” (qo’lida yurak bor) iborasi generosity yoki saxovatni anglatadi, lekin uni to’g’ri tarjima qilishda boshqa madaniyatlarda ekvivalent topish qiyin bo’lishi mumkin.

2. Konnotatsiyalar: Ba’zi frazeologik ifodalar ma’lum bir madaniyatda chuqur tarix yoki an’anaga ega bo’lishi mumkin, bu esa ularni tarjima qilishda yana bir qiyinchilik tug’diradi.

3. Ijtimoiy qatlamlar: Romaning xarakterlari ijtimoiy qatlamlarga mansub bo’lganligi sababli, ularning so’zlashuv uslubi ham turlicha bo’ladi. Ularning frazeologik ifodalari ularning shaxsiyatini ochib beradi va bu tarjimada saqlanib qolishi zarur.

Milliy Madaniy Xususiyatlarni Aniqlash

1. Tarixiy Kontekst: “Qizil va Qora” romani Fransiyaning XIX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettiradi. Bu davrda fransuz jamiyatining qatlamlari orasidagi kurashlar, inqiloblar va individualizm kabi mavzular muhim ahamiyatga ega. Roman kontekstida ishlatilgan frazeologizmlar bu tarixiy voqealarning ta’sirini ko’rsatadi.

2. Til Va Adabiyot: Romanda fransuz tilining nozikliklari, shuningdek, adabiyotdagi an’anaviy iboralar ko’p ishlatiladi. Frazeologik birliklar o’z ichiga millatning urf-odatlarini, an’analarini va qoidalarini oladi.

3. Simvolizm: Stendal romanida ranglar (qizil va qora) orqali simvolizmni ishlatadi. Qizil rang — ehtiros, kuch va isyonni bildirsa, qora rang — qayg’u, yo’qotish va o’limni anglatadi. Bu ranglarning ma’nolari bilan bog’liq frazeologizmlarni tarjima qilishda ularning madaniy ma’nolarini hisobga olish zarur. Bu ilmiy qarashlarda ham o’z isbotini topgan. “Gelfetsiyning

e'tirof etishicha, odamlar yashayotgan ijtimoiy muhit ular shaxsining vujudga kelishida hal qiluvchi rol o'ynaydi, kishilar ruhiyatida va axloqidagi tafovutlarni vujudga keltiradi.²

Xulosa va takliflar

Xulosa:

1. Milliy madaniyat va frazaeologizmlar: "Qizil va Qora" romanida fransuz madaniyatining ko'plab elementlari, jumladan, urf-odatlar, tarixiy kontekst va ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq frazaeologik birliklar mavjud. Ular tarjima jarayonida o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi.

2. Tarjima qiyinchiliklari: Ba'zi frazaeologik ifodalarni mahalliy kontekstga bog'liq bo'lganligi sababli ularni to'g'ri tarjima qilish qiyin. Masalan, fransuz tilidagi ba'zi iboralar boshqa madaniyatga o'tkazilganda ularning ma'nosi yo'qolishi yoki noto'g'ri tushunilishi mumkin.

3. Madaniy konnotatsiyalar: Har bir frazaeologizm o'z ichiga ma'lum bir madaniy konnotatsiyani oladi. Tarjima jarayonida bu konnotatsiyalarni saqlab qolish juda muhimdir, chunki ular matnning umumiy ma'nosi va muqaddasligini belgilaydi.

4. Ijodkorlik talab etiladi: Tarjimachilar frazaeologik birliklarni o'zbek tiliga moslashtirishda ijodkorlikka ega bo'lishlari kerak. Ular nafaqat so'zma-so'z tarjima qilish bilan cheklanmasdan, balki madaniy kontekstni ham hisobga olishlari zarur.

Takliflar:

1. Madaniy tadqiqotlar: Tarjima jarayonidan oldin, tarjimonlarga mahalliy madaniyat haqida chuqurroq tadqiqot olib borish tavsiya etiladi. Bu ularga mo'ljallangan auditoriyaning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

2. Yechimlarni rivojlantirish: Frazaeologik ifodalarni muvaffaqiyatli tarjumada yangi yechimlarni ishlab chiqish zarur – masalan, ekvivalent yoki yaqin ma'noli ifodalarni tanlash orqali.

3. Maktab dasturlariga kirish: O'zbekistonda tilshunoslik va tarjima sohalari bilan bog'liq ta'lim dasturlarida milliy madaniyatni hisobga oluvchi yangi kurslarni joriy etish mumkin.

4. Tarjimalarda izoh berish: Tarjimonlarga matnlarda ko'rsatilgan frazaeologizm yoki iboralarning izohini berishga imkon yaratadigan usullarni qo'llash tavsiya etiladi - bu o'quvchilarga ma'lumot berishda yordam beradi.

Ushbu fikrlar Stendalning "Qizil va Qora" romanidagi frazaeologizmlarning tarjimasi orqali milliy madaniy xususiyatlarni aniqlashda foydali bo'ladi hamda kelgusida bunday ishlarni yaxshilash uchun asos bo'lishi mumkin. Frazaeologizmlarni tarjima qilishda milliy madaniy xususiyatlarni aniqlash nafaqat til o'ziga xosligini saqlashda, balki asarning chuqur ma'nosini ham ochishga yordam beradi. Stendal "Qizil va Qora" romanidagi frazeologik birliklar orqali fransuz jamiyatining murakkabligini ko'rsatadi, shuning uchun ularni to'g'ri tarjima qilishda milliy kontekstni e'tiborga olish zarurdir.

² Inson falsafasi, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent 2007, 300-bet

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stendal - “Qizil va Qora”
2. Amonov A., “Tarjima nazariyasi”
3. Karimov Sh., “Frazeologiya asoslari”
4. Usmonova D., “Milliy madaniyat va til”
Nabokov V., “O‘zbek tiliga tarjima qilishda madaniy xususiyatlar”.
5. Bell R., “Tarjima nazariyasi: Tillararo munosabatlar”.
6. Baker M., “In Other Words: A Coursebook on Translation”.

